

PREZENTACJE

Profesor Kamilla Mrozowska¹

Profesor Kamilla Mrozowska, urodzona w Petersburgu należy do tego pokolenia, które swe wychowanie i formację ideową odbierało całkowicie w Polsce odrodzonej po ponad stu-letniej niewoli. Atmosfera owych pionierskich lat, euforia z posiadania własnego państwa, zdobytego tak wielkim wysiłkiem ofiar wielu pokoleń Polaków wycisnęła na Jej życiu i postawie niezatarte znamię. Silny wpływ na Jej postawę wywarła szkoła średnia – żeńskie Gimnazjum im. Marii Konopnickiej, w której całą kadrę nauczycielską stanowili ludzie wykształceni w epoce zaborów oraz miasto – Warszawa, z którym była związana przez cały okres międzywojenny. Szkoła uwrażliwiła na potrzeby drugiego człowieka, wytworzyła poczucie obowiązku, służby dla odrodzonego państwa. Miasto, w którym rozgrywały się najważniejsze sprawy państwowe, w którym w dramatyczny sposób sprawdzała się narodowa dojrzałość i młoda demokracja, ukazywało mechanizmy życia politycznego. Nic więc dziwnego, że młoda absolwentka gimnazjalna skierowała swe kroki właśnie na studia historyczne, wiedzioną zarówno chęcią poznania mechanizmów życia społecznego w przeszłości, jak i tradycją rodzinną. Jej matka była bardzo cenioną nauczycielką historii w szkołach średnich i autorką popularnych wówczas podręczników do nauczania tego przedmiotu. Uniwersytet Warszawski, w którym rozpoczęła studia stawał się powoli ważnym centrum życia naukowego i bardzo burzliwym ośrodkiem studenckiego życia politycznego. Za swego opiekuna naukowego obrała Wacława Tokarza, bardzo silnie zaangażowanego w pracę niepodległościową w cza-

sach I wojny światowej, byłego profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, łączącego zainteresowania historią polityczną ze zrozumieniem dla dziejów edukacji i kultury. Nie było Jej dane jednak ukończyć pracy magisterskiej pod jego kierunkiem z powodu śmierci mistrza. Nastąpiło to pod kierownictwem Marcelego Handelsmana, wytrawnego mediewisty i znawcy XIX wieku.

Ukończenie studiów i rozpoczęcie pierwszej pracy w Warszawskim Towarzystwie Miłośników Historii zbiegły się z narodową tragedią, wybuchem II wojny światowej i upadkiem Polski. Już od października 1939 roku pracuje w tajnym nauczaniu. Potem po uruchomieniu szkół i kursów zawodowych angażuje się w tę formę działalności, która stwarzała warunki do nielegalnego nauczania historii i języka polskiego. Wybuch powstania warszawskiego wciąga Profesor do pracy w służbach gospodarczych Armii Krajowej. Po upadku powstania jako podporucznik Armii Krajowej opuszcza Warszawę 6 października 1944 roku. Jeszcze w tym samym miesiącu osiedla się w Krakowie i rozpoczyna pracę w szkole zawodowej i kontynuuje tajne nauczanie

Po wyzwoleniu rozpoczyna pracę w IX Państwowym Gimnazjum i Liceum Żeńskim im. Hoene Wronskiego w Krakowie i angażuje się w silny wówczas nurt pracy oświatowej ucząc na różnorodnych kursach zawodowych i dla dorosłych. Pracuje także w „Towarzystwie Opieki nad Młodzieżą Chłopską”. Jednocześnie gromadzi materiały do rozprawy doktorskiej na temat „Życie wewnętrzne, organizacja pracy pedagogicznej i podstawy finansowe pierwszej

szkoły wojskowej w Polsce 1765 - 1795". Zajęcie się problemem Szkoły Rycerskiej w Polsce wymagało wówczas hartu i wielu wyrzeczeń. Archiwa warszawskie były w stadium organizowania się, a korzystanie w dorywczych chwilach z porządkowanych dopiero zbiorów rękopiśmiennych bibliotek krakowskich nie było łatwe. Zdane 26 maja 1948 roku pomyślnie rygorozum z historii wychowania i historii politycznej uwieńczyło Jej wysiłki. Odtąd pracowała bezpłatnie przy tworzeniu i porządkowaniu biblioteki historii kultury i wychowania w Uniwersytecie, a od roku 1949 jako kontraktowy asystent w Katedrze Historii Najnowszej Wychowania i Oświaty. W roku 1958 zdobyła tytuł docenta, rozwijając odtąd różnorodne formy działalności naukowej i oświatowej. Była jedną z pierwszych w Polsce osób, która pragnęła, by rozwijająca się wówczas praca oświatowa oparała się na rzetelnych i fachowo przygotowanych pracownikach. Zasługą Profesora w tej dziedzinie było otwarcie i prowadzenie w latach 1966 - 1972 Międzywydziałowego Studium Kulturalno-Oświatowego. Sześć lat (1972 - 1978) poświęciła pracy Instytutu Pedagogiki będąc dyrektorem, porządkując jego działalność, wyznaczając cele naukowe i wprowadzając doń atmosferę solidarnego działania, partnerstwa i koleżeńskości. Do dzisiaj ten okres wspomniany jest przez pracowników Instytutu jako najlepszy w dziejach uniwersyteckiej pedagogiki. W roku 1969 uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego, a w roku 1978, zwyczajnego. Przez dziesięć lat (1976 - 87) kierowała Zakładem Historii Oświaty i Nauki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym.

Owocnie zaznaczyła Swój udział na forum ogólnopolskim w organizacji życia naukowego. Aktywnie uczestniczyła w pracach Zespołu Oświecenia PAN. Przez dziesięć lat (1986 - 96) pełniła funkcję członka Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki i Techniki PAN w Warszawie. W okresie pełnienia przez Nią kierownictwa krakowskiej Komisji Nauk Pedagogicznych PAN (1983 - 88) nastąpiło zintensyfikowanie prac tej instytucji. Podczas wielkiego jubileuszu 200-lecia powstania Komisji Edukacji Narodowej zorganizowała w Uniwersytecie Jagiellońskim ogólnopolską sesję naukową, której rezultatem było wydanie tomu studiów,

poświęconych temu pierwszemu w Europie Ministerstwu Oświaty. Zredagowała również tom studiów poświęconych dziejom Uniwersytetu w Wilnie w związku z jego jubileuszem 400-lecia. Jak mogłem się wówczas przekonać w Wilnie, bardzo ciepło przyjęła go inteligencja litewska. W owych czasach podkreślanie zachodnioeuropejskich tradycji uczelni służyło wzmocnieniu litewskiej tożsamości narodowej i kulturalnej suwerenności. Profesor dała się też poznać jako niestrudzony prelegent popularyzujący osiągnięcia kobiet polskich w nauce światowej.

W pamięci licznej rzeszy pedagogów i historyków cieszy się uznaniem świetnego wykładowcy i wychowawcy. Jako rzadki przykład samodyscypliny i poczucia obowiązku można podać, iż tuż przed przejściem na emeryturę podjęła się jeszcze przygotowania nowego i oryginalnego kursu wykładów dla studentów, wiedząc, że oznacza on jedynie zakończenie pracy dydaktycznej i nie będzie już w ogóle wykorzystywany. Pod Jej kierunkiem napisano ponad 100 prac magisterskich. Wypromowała grupę doktorów - historyków wychowania i szkolnictwa. Habilitowani przy Jej udziale badacze, jako profesorowie kontynuują prace badawcze i rozwijają dziedzinę wiedzy tak ważną dla polskiej kultury historycznej i pedagogicznej.

W liczącym około 130 publikacji dorobku naukowym Profesor ujawnia się wielość nurtów i zagadnień. Są one wyrazem zarówno głębokich zainteresowań, jak i odpowiedzią na społeczne zapotrzebowanie czasów, w których wypadło Jej żyć. U progu twórczości widzimy podręczniki do historii, które służyły uczniom do nauki w miejsce zniszczonych przez okupanta przedwojennych książek. Opracowywała je sama lub wspólnie z innymi autorami do końca 1948 roku, kiedy to władze zmonopolizowały wydawnictwo podręczników, tolerując jedynie wybranych autorów.

Od początku swej pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim aż do chwili obecnej nieprzerwanie prowadziła badania nad wybraną przez siebie epoką Oświecenia. Oświecenie, w którym według określenia Kanta ludzkość wyszła z epoki swej małoletniości i zaczęła używać rozumu, było ulubionym przedmiotem studiów

zarówno ze względów poznawczych, jak i ideowych. Przyciągały Jej uwagę nurty laickie i racjonalistyczne. Pasjonowały czasy, w których dokonało się gruntowne odnowienie Polski. Niemalże u progu swej działalności naukowej zadebiutowała wybitnym dziełem pod tytułem *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony* (1956). Książką tą uzupełniła lukę, jaką pozostawiło fundamentalne dzieło Ambroise Joberta poświęcone Komisji Edukacji Narodowej. Służnie autorka stwierdziła, czym byłyby szkoły, programy, zalecenia Komisji bez nauczycieli będących wykonawcami reformy. Jednocześnie tematyka, którą zajęła się – badania nad inteligencją – okazały się pionierskimi w polskiej historiografii. Dopiero wiele lat potem ukazały się dzieła Czepulis-Rastenis dotyczące inteligencji polskiej XIX w. Jak trudne i żmudne były prace nad nauczycielstwem KEN dowodzi fakt, że do tej pory nikt nie pokusił się o podobną monografię nauczycielstwa tej epoki na pozostałych terenach Rzeczypospolitej, a prowadzone od wielu lat niemal we wszystkich ośrodkach akademickich Polski studia nad nauczycielstwem w epoce zaborów dotąd nie zaowocowały oczekiwaną monografią.

W swych badaniach koncentrowała się na najważniejszych wydarzeniach i zjawiskach polskiego Oświecenia, które przemieniały mentalność ówczesnego społeczeństwa. Wynikiem dogłębnych poszukiwań archiwalnych i źródłowych było duże dzieło pt. *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego* (1961). Profesor nie tylko wyjaśniła genezę tej bardzo ważnej instytucji kształcenia obywatelskiego, wyczerpująco omówiła program nauczania, ale także scharakteryzowała nauczycieli i wiele miejsca poświęciła uczniom, późniejszym reformatorom Polski oraz zestawiała ich katalog ukazując rzeczywisty zasięg oddziaływania szkoły. Z punktu widzenia metodologii badań historycznych ta książka na długie lata ustaliła wzorzec monografii szkolnej, dostarczając wielu uczonym, a zwłaszcza popularyzatorom przykładu, jak prowadzić tego typu badania i jak konstruować taki typ książki. Mimo upływu niemal trzydziestu lat od jej ukazania się i funkcjonowania wielu licznych zespołów badawczych nie zdołano zastąpić dzieła żadnym innym nowszym.

W dziejach badań nad KEN przełamała pewną jednostronność w dotychczasowej historiografii. Poczynając od pierwszych prac o Komisji w XIX w. aż do naszych czasów Komisję rozpatrywano i oceniano głównie z punktu widzenia jej zamierzeń, rozporządzeń i ustaw. Profesor Mrozowska w swej książce *Funkcjonowanie systemu szkolnego Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony w latach 1783 - 1793* (1985) po raz pierwszy na podstawie bogatych źródeł i literatury przedmiotu wykazała jak rzeczywście pracowały uniwersytety, szkoły średnie i elementarne oraz administracja edukacyjna. Wnikliwie omówiła problem uczniów, oszacowała liczebność wychowanków i tym samym pokazała, jaki był rzeczywisty wpływ Komisji na przemiany mentalności społeczeństwa Polski.

Specjalny dział omawianej twórczości stanowią prace nad dziejami Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wiele nowych ustaleń dotyczących historii Alma Mater przyniosły publikacje poświęcone KEN. Niezależnie od nich, Profesor poświęciła wiele lat na wnikliwe przebadanie dziejów uczelni w XIX w. Ich rezultatem jest dzieło pt. *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795 - 1850* (1965) ukazujące uczelnię w bardzo dramatycznym okresie, najpierw panowania austriackiego, kiedy starano się ją zgermanizować, potem w dobie Księstwa Warszawskiego i Rzeczypospolitej Krakowskiej, gdy cieszyła się wolnością i wreszcie w epoce włączenia jej do monarchii austriackiej, kiedy rozpoczęto systematyczne niemczenie. Poszerzyły naszą wiedzę o przeszłości uczelni także inne prace traktujące o ludziach tej epoki, zwłaszcza monografia Józefa Macieja Brodowicza pokazująca jego rolę m.in. w reformowaniu krakowskiej medycyny. Stan współczesny Uniwersytetu obrazowały *Kroniki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, przy których opracowywaniu i wydaniu współpracowała.

Na długo przed systematycznym rozpoczęciem badań nad kwestią kobiecą w Polsce Profesor wydała książkę pt. *Sto lat działalności kobiet polskich w oświacie i nauce* (1971), którą spopularyzowała w szeroki krąg czytelników postacie najwybitniejszych Polek zasłużonych dla rozwoju nauki. Dalsze Jej publikacje przyniosły nowe sylwetki uczonych kobiet.

Związki Polaków z kulturą i nauką Zachodniej Europy znalazły w Profesor Mrozowskiej wnikliwego badacza i historyka. Jej publikacje, m.in. *Studia paryskie profesorów krakowskich w zakresie nauk matematyczno-fizycznych w latach 1780-1830* udokumentowały jak bliskie związki łączyły naukę polską z zagranicą, ile zawdzięczamy obcym inspiracjom. Studia nad kontaktami z zagranicą łączyły się z badaniami nad problematyką powszechnej historii edukacji i kultury. Szczególną rolę mają w tym zakresie prace o ideach pedagogicznych Johna Locke'a i ich wpływie na Polskę oraz publikacje o francuskich koncepcjach edukacyjnych Rollanda i Denisa Diderota.

W środowisku naukowym krakowskim, ale chyba i w skali ogólnopolskiej jest Profesor Mrozowska jednym z najwybitniejszych wydawców źródeł historycznych. Jak się wydaje ta forma działalności jest rezultatem Jej doświadczeń i refleksji. Ktoś, kto z bólem i bezradnością obserwował jak płonęły zbiory Biblioteki Narodowej i innych kolekcji w Warszawie w czasie II wojny światowej, zawierające m.in. bezcenne kodeksy średniowiecznej filozofii polskiej, zbiory rapperswilskie, nie mógł pozostać obojętny na losy ocalałych materiałów rękopiśmiennych. Profesor od początku swej działalności naukowej aż do dzisiaj, systematycznie wydawała najważniejsze źródła z dziedziny polskiej myśli edukacyjnej. Na początku były to Grzegorza Piramowicza *Powinności nauczyciela* (1958) oraz wybór jego mów i korespondencji. Potem obszerne *Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej* (1973). Jeszcze później ukazały się *Raporty Szkoły Głównej Koronnej o generalnych wizytach szkół Komisji Edukacji Narodowej*, a niedawno *Listy z prowincji. Korespondencja wizytatorów generalnych, rektorów i nauczycieli ze Szkołą Główną Koronną 1779-1794* (1998). Dwa ostatnie tomy źródeł wydobyte z trudnych do odczytania i niełatwo dostępnych materiałów archiwalnych ukazują niezwykłą służbę publiczną Uniwersytetu Jagiellońskiego w XVIII w. i codzienne trudy nauczycielstwa polskiego. Otwierają perspektywę dalszych badań nad historią tej epoki.

W swych publikacjach Profesor wielokrotnie zajmowała się problemem historii wychowania w kształceniu pedagogicznym, walcząc

o rangę i miejsce tego przedmiotu w tworzeniu kultury pedagogicznej przyszłych nauczycieli i działaczy oświatowych. Historia wychowania miała uczyć zrozumienia i poparcia dla nowych prądów, ale i dystansu do pseudonowości. Dziś w dobie reformy szkolnej głos ten jest szczególnie aktualny i wart refleksji.

W zakończeniu tej krótkiej i pobieżnej charakterystyki działalności Profesor Mrozowskiej jakże nie nawiązać do tradycji tego dostojnego gmachu i nie wspomnieć przemówienia Józefa Sebastiana Pelczara z r. 1881 w 50. rocznicę doktoratu Józefa Majera, profesora Uniwersytetu i twórcy Akademii Umiejętności. Przypominał w nim Pelczar udział Majera w powstaniu listopadowym i jego przyjazd do Krakowa po klęsce narodowej dla służby Uniwersytetowi, młodzieży i nauce. Te same słowa można byłoby odnieść do dzisiejszej Doktorantki. Kraków i Uniwersytet po klęsce powstania warszawskiego stał się dla Niej miejscem, gdzie mogła prowadzić badania naukowe, służyć młodzieży, pomagać wielu młodym uczonym z różnych ośrodków. Cechowało Ją zawsze wielkie oddanie Uniwersytetowi. Ze zrozumienia ludzi płynęła życzliwość, powściągliwość w słowach i unikanie emocjonalnych opinii. Zdecydowana postawa ideowa i światopoglądowa nie przeszkadzały Jej w zachowaniu tolerancyjności, co zawsze akcentowali uczniowie i współpracownicy. Walka z przeciwnościami pozytywnie oddziaływała na uczniów bardzo często zachęcając ich do kontynuacji pracy.

Z okazji uroczystości życzymy Pani Profesor wiele zdrowia i sił do pomnażania dorobku polskiej nauki historycznej.

Julian Dybiec

¹ Tekst wygłoszony przez J. Dybca podczas uroczystości Odnowienia Doktoratu prof. Kamilli Mrozowskiej; zob. sprawozdanie Władysławy Szulakiewicz.